

Giganci Nauki

<https://gigancinauki.pl/gn/biogramy/82603,Pienkowski-Stefan.html>
2021-12-09, 09:32

Pieńkowski Stefan

PIEŃKOWSKI Stefan (28 VII 1883, Młynów, pow. łęczycki – 20 XI 1953, Warszawa), fizyk. Syn Andrzeja, mechanika cukrowni, i Antoniny Słonimskiej.

W 1902 ukończył prywatne gimnazjum J. Pankiewicza w Warszawie. Przez dwa lata pracował zarobkowo, a w 1904 wyjechał na studia elektrotechniki w École Polytechnique w Liège. W 1907 przeniósł się jednak na fizykę na wydziale matematyczno-fizycznym uniwersytetu w tym mieście.

W 1911 uzyskał z odznaczeniem stopień doktora nauk fizycznych i matematycznych. Jego rozprawa doktorska nosiła tytuł *Sur la tension électrostatique*. W 1911–12 specjalizował się w spektroskopii i luminescencji w laboratorium P. Lenarda na uniwersytecie w Heidelbergu. Po powrocie do Liège wykładał fizykę teoretyczną, matematyczną i doświadczalną na politechnice. W 1914 został powołany na stanowisko zastępcy profesora uniwersytetu w Liège, ale w czasie wojny i okupacji Belgii przez Niemców wykładał w miejskiej szkole średniej. W 1918 wrócił do wykładów na ponownie otwartym uniwersytecie. W 1919 nie przyjął propozycji objęcia katedry w École Supérieure des Mines w Mons, natomiast pospieszył do Polski, aby objąć kierownictwo Zakładu Fizyki Doświadczalnej UW, po odejściu J. Kowalskiego-Wierusza do służby dyplomatycznej.

Był to okres ciężki dla Polski ze względu na wojnę z bolszewicką Rosją. Mimo to P. doprowadził do wykończenia siedziby Zakładu i urządzenia w nim laboratoriów i sal wykładowych. W dniu 31 I 1921 nastąpiło uroczyste otwarcie gmachu przy ul. Hożej 69, który miał się stać wkrótce stolicą fizyki w Polsce.

P. od początku dążył do utworzenia dużego nowoczesnego

instytutu naukowego. Skoncentrował badania wokół aktualnych wtedy zagadnień optyki atomowej i molekularnej, m.in. fotoluminescencji ciekłych i stałych roztworów barwników, luminescencji par metali i struktury linii widmowych, a także badań strukturalnych przy użyciu promieni Röntgena. Jego własne, wysoko cenione badania dotyczyły pomiarów czasu zanikania luminescencji, współczynnika pochłaniania światła w ciałach fluoryzujących, depolaryzacji w rozpraszaniu ramanowskim, badania struktury drewna i promieniotwórczości minerałów.

Wkrótce Zakład P. miał już osiągnięcia przyjmowane z uznaniem w świecie. Wyrazem tego stało się przyznanie mu przez Fundację Rockefellera dotacji w wysokości 50 tys. dolarów na zakup aparatury. Ta na owe czasy znaczna suma umożliwiła wyposażenie Zakładu Fizyki Doświadczalnej w najwyższej klasy aparaturę. Jednocześnie P. zdobył z ówczesnego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego fundusze na dobudowanie w 1932 nowego, wsch. skrzydła gmachu przy ul. Hożej 69, co powiększyło niemal dwukrotnie powierzchnię laboratoriów.

W dniach 20–25 V 1936 P. zorganizował na Hożej I Międzynarodowy Kongres Luminescencji. W tej prestiżowej konferencji wzięło udział 149 uczestników z Belgii, Francji, Jugosławii, Łotwy, Niemiec, Rumunii, USA i Polski. W tamtych czasach kongresy międzynarodowe były jeszcze rzadkością. Liczba uczestników miała być większa, ale część zaproszonych nie przybyła, np. uczeni sowieccy nie uzyskali zgody swych władz na udział w konferencji.

Goście zagraniczni opisywali wtedy Zakład Fizyki Doświadczalnej przy Hożej jako jeden z najlepszych ośrodków na świecie. Niestety już na początku okupacji Niemcy wywieźli niemal całą aparaturę i bogate zbiory biblioteczne, pozostawili tylko nieliczne przyrządy w osobistej pracowni P., który ostro przeciwstawiał się grabieży, przywołując dyplom doktora honoris causa otrzymany cztery lata wcześniej z uniwersytetu w Heidelbergu. W budynku zostały rozmieszczone różne instytucje niemieckie. W celu zabezpieczenia resztek aparatury i uratowania punktu oparcia na Hożej, dla wybranych pracowników P. utworzył

Zakład Pomiarów Fizycznych, w którym wykonywano badania usługowe dla instytucji komunalnych, np. badania czystości wody wiślanej. Była to zasłona dla namiastki pracy naukowej, jaką stanowiły cotygodniowe tajne seminaria, na których referowano zdobywane przez P. artykuły z zagranicznych czasopism fizycznych. Ostatecznie jednak w 1943 cały budynek zajęli Niemcy i przebudowali jego wnętrza.

P. ze współpracownikami zajmował się tajnym nauczaniem. Kierował podziemnym UW. W końcu 1941 stanął na czele podziemnego Wydziału Nauki i Szkolnictwa Wyższego Departamentu Oświaty i Kultury.

Po zakończeniu wojny P. z niesłabnącą energią doprowadził do odbudowy fizyki na Hożej, tak że już w końcu 1945 mogły się tam rozpocząć zajęcia dla studentów UW. Został wtedy wybrany na rektora uczelni na piątą już kadencję – 1945–47 (poprzednie w 1925–26, 1933–34, 1934–35, 1935–36) i dźwigał z gruzów UW. Ośrodek fizyki na Hożej został rozbudowany i przekształcony w Inst. Fizyki Doświadczalnej, którym P. kierował do końca życia.

P. miał ogromne zasługi dla rozwoju fizyki w Polsce. Stworzył warszawską szkołę fizyki doświadczalnej i wychował liczną grupę fizyków (np. A. Jabłoński, A. Piekara, J. Pniewski, L. Sosnowski, A. Sołtan, S. Szczeniowski), którzy potem działali w Warszawie i innych ośrodkach.

Był członkiem PAU i PAN, otrzymał wiele wyróżnień i doktoratów honorowych. Działał w komisji optycznej i komisji spektrograficznej Międzynarodowej Unii Fizyki Czystej i Stosowanej (IUPAP). Należał do członków założycieli w 1921 Polskiego Tow. Fizycznego i do 1939 był jego prezesem lub wiceprezesem. Redagował w 1921–31 „Sprawozdania i Prace Polskiego Towarzystwa Fizycznego” i potem (1932–37), po zmianie tytułu pisma na „Acta Physica Polonica”. Przyczynił się do powstania w 1949 czasopisma „Postępy Fizyki”, którego był pierwszym redaktorem naczelnym (do 1952). W 1951 zainicjował olimpiady fizyczne dla młodzieży.

Śródka.

L. Natanson: *Stefan Pieńkowski*, „Postępy Fizyki” 1954, t. 5, z. 3; J. Pniewski: *Stefan Pieńkowski 1883–1953. Twórca polskiej szkoły fizyki doświadczalnej*, „Problemy” 1969, nr 1; tegoż: *Stefan Pieńkowski – w setną rocznicę urodzin i trzydziestą rocznicę śmierci*, „Nauka Polska” 1984, R. 32, nr 3; T. Skaliński: *O działalności naukowej Stefana Pieńkowskiego – w 25 rocznicę śmierci*, „Postępy Fizyki” 1979, t. 30, z. 2; A. Sołtan: *Stefan Pieńkowski 1883–1953*, „Acta Physica Polonica” 1954, Vol. 13; J. Szpecht: *Wśród fizyków polskich*, Lwów 1938, s. 137–168; P. Swings: *In memoriam. Stefan Pieńkowski (28 VII 1883–20 XI 1953)*, „Postępy Fizyki” 1955, t. 6, z. 3.

Andrzej Kajetan Wróblewski

[Poprzedni](#)
[Następny](#)